

รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย

A MODEL OF THE DHAMMARAJĀ IN THAI'S SOCIETY

พระครูสุนทรเขมาภินันท์ * พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรธนา)** สมทิธิพล เนตรนิมิตร***

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาธรรมราชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เชิงพุทธบูรณาการ โดยเน้นการศึกษาในเชิงเอกสาร ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ตำรา บทความวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยและพรธนาความ โดยใช้ทฤษฎีสังคมวิทยาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ 5 ทฤษฎี คือ 1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ 2. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน 3. ทฤษฎีอรรถประโยชน์ 4. ทฤษฎีการขัดแย้ง และ 5. ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า แนวคิดเรื่องธรรมราชามีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็นแนวคิดทางธรรม หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงปกครองโดยธรรม และแนวคิดทางโลก หมายถึง ราชารูปแบบที่ปกครองโดยใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ข้อที่สองพบว่าธรรมราชาในสังคมไทย มีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นธรรมราชาต้นแบบทางโลก ที่มุ่งสร้างอัตตหิตสมบัติและปรกติปฏิบัติ คุณลักษณะธรรมราชาในสังคมไทย 4 ด้าน คือ 1. ด้านกายภาพ คือ คุณสมบัติภายนอกที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจบุญ 2. ด้านพฤติกรรม คือ ภาวะอันส่งผลต่อพฤติกรรมที่ประกอบด้วยพุทธภาวะ มีกรอบแห่งศีล 5 และกุศลกรรมบถ 10 เป็นพื้นฐาน 3. ด้านจิตภาพ คือ ภาวะอันส่งผลต่อสภาวะจิตใจ เป็นแนวทางการพัฒนาทางด้านจิตใจตามหลักทศพิธราชธรรม 4. ด้านปัญญาภาพ คือ ภาวะอันส่งผลต่อการที่จะเอาชนะหมู่มสัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรมนั้น ซึ่งผู้ปกครองจะต้องมีความเฉลียวฉลาดในการบริหารจัดการรัฐและครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน ข้อที่สามพบว่ารูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยประกอบ 3 ประการคือ 1)

* หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวการจัดการเชิงพุทธ 2) รูปแบบการนำศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ (ศาสตร์พระราช) และ 3) รูปแบบการสื่อสารเชิงจิตวิทยามวลชนแนวพุทธ ในการศึกษาเรื่องรูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยพบว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ที่ทรงมีความเป็นธรรมราชาในสังคมไทยอย่างสมบูรณ์แบบทั้งคุณลักษณะ 4 ด้าน และรูปแบบธรรมราชา 3 ประการ

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบเรียกว่า “DHAMMARAJA MODEL” โดยผู้เป็นธรรมราชาต้องมีคุณสมบัติประกอบด้วย D (Dhamma) เป็นผู้ทรงธรรม H (Humanilism) เป็นผู้สร้างสัมพันธ์ประโยชน์สุขเพื่อมหาชน A (Aspiration) เป็นผู้ทำให้อุดมรัฐพึงพอใจ M (Mission) ใช้ภารกิจหลักการทรงงาน M (Motivation) เป็นผู้มีปณิธานแรงจูงใจด้วยต้นแบบเสียสละ A (Attributes) เป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติแห่งธรรมราชา R (Rule by law) เป็นผู้ตรากฎหมายโดยชอบธรรม A (Administration) เป็นผู้นำศาสตร์บริหารพระราชสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน J (Justified) เป็นผู้มีความยุติธรรม A (Application) เป็นผู้นำหลักการไปประยุกต์ใช้เพื่อสังคมไทยโมเดลนี้มีความครอบคลุมสอดคล้องเหมาะสมกับภาวะผู้นำสังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน

คำสำคัญ: ธรรมราชา, ธรรมราชาในสังคมไทย, รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย

ABSTRACT

The objective of this research were 1) to study of Dhammarājā In Buddhism, 2) to study analyze of Dhammarājā of Kings, the great of Thailand and 3) to analyze and propose a model of Dhammarājā in Thai society. The research methodology is a qualitative research by using Buddhist integration through primary sources, Tipiṭaka, text books, articles, research works and secondary sources, related materials. In this research, data were analyzed by means of inductive and descriptive interpretation based on five sociological theories: 1) Structural-function theory, 2) Exchange theory, 3) Utility theory, 4) Conflict theory and 5) Phenomenological theory.

The research findings were found as follows: The research findings were found as follows: 1. The concept of Dhammarājā to appear in Theravāda Buddhism can be divided into the concept and religious model basically mean the Buddha who ruled Sangha through Dhamma and the concept and pattern of the world mean the leader or ruler who governs the country 2. Dhammarājā in Thai society was influenced by By Ashoka the Great was a master of the Kings to create Attahita-sampatti (accomplishment of his welfare) and Parahita-patipatti (practice for welfare of his people). As regards the matter, in Thai society, there are 4 characteristics of

Dhammarājā : firstly, physical aspect referring to the external attribute arising out of merit power, the second, behavioral aspect referring to a state affecting their behaviours comprising of nature of Buddha under five percepts and 10 Kusala-kammapathas making bodily, verbal and mental actions, the third, mental aspect referring to a state affecting upon their mind sets and improving mind through Dasarājādhamma and the fourth, intellectual aspect referring to a state affecting upon their wishes to win over human beings whole country by means of Rājādhamma; they need to have intellectual skills in ruling such country. 3. The model of Dhammarājā in Thai's society: there are 3 models, firstly, the pattern of leadership according to Buddhist management, the second, the pattern of application of various sciences in specific situations (Kings' sciences) and the third, the pattern of Buddhist mass psychological communication.

For to study In this research, it was found that King Bhumibol Adulyadej was the only king who perfectly possessed 4 virtues of Dhammarājā and 3 models of indicators of being Dhammarājā as such.

In this study, the researchers presented the knowledge gained from studies in a sociological phenomenon. proposed by a researcher gained from this sociological phenomenon research was called DHAMMARĀJĀ MODEL; it comprised in D (Dhamma) meaning the virtuous one, H (Humanism) meaning providing people the happiness, A (Aspiration) meaning satisfaction of the state, M (Mission) meaning aiming at work, M (Motivation) meaning the determination to be a sacrificial role model. A (Attributes): refers to Rājādhamma, R (Rule by law) means fair law, A (Administration) refers to implementation of kings' sciences for sustainable development, J (Justified) means merit, honest, justice, A (Application) refers to the application of all sciences to specific situations in accordance with all them, science, social science and humanities under the framework of grounded theory.

keywords: Dhammarājā, Dhammarājā in Thai's society, The model of Dhammarājā in Thai's society

1. บทนำ

รูปแบบธรรมราชา เป็นรูปแบบของการปกครองในสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์นิยมทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดในระยะเวลากว่า 700 ปี ในประวัติศาสตร์ชาติไทยบางยุคสมัยพระมหากษัตริย์ผู้ทำหน้าที่ในการปกครองประเทศ ทรงมีพระราชฐานะและบทบาทเป็น “เทวราชา หรือสมมติเทพ” ตามคติพราหมณ์ และในบางยุคสมัยก็ทรงเป็น “พุทธกษัตริย์” แม้ว่าพระพุทธรูปจะไม่ได้สรุปว่า พระราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองรัฐรูปแบบใดดีที่สุด แต่ถึงอย่างไรตามนัยของพระพุทธรูปนิกายเถรวาทที่ได้รับความนิยมอย่างสูงว่า “เป็นผู้ปกครองที่ดี” นั้น มิได้มีนัยที่แสดงถึงนักปกครองที่เก่งกล้าสามารถโดยการใช้อาวุธประหัตประหารเพื่อเอาชนะกลุ่มคนและแว่นแคว้นต่างๆ ในอันที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง แต่นักปกครองที่ดีนั้นหมายถึงบุคคลที่ทรงธรรม และทำให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อำนาจ หรือศาสตราเข้าไปแย่งชิงเพื่อครอบครอง หรือให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง ผู้ปกครองในลักษณะนี้พระพุทธรูปเรียกว่า “ธรรมราชา”

พระมหากษัตริย์ไทยกับความเป็นธรรมราชายังเป็นเรื่องที่ควรค่าแก่การนำมาศึกษา แม้ว่าในวงวิชาการปัจจุบัน จะมีการโต้แย้งกันอยู่ว่า รูปแบบการปกครองรัฐแบบใดที่เหมาะสมกับสังคมไทยมากที่สุด ลักษณะการปกครองรัฐตามรูปแบบของธรรมราชา ถูกมองว่าเป็นรูปแบบการปกครองในอุดมคติ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากรูปแบบการปกครองแบบเดิมของไทยที่เคยเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก (ปิตรราชาธิปไตย) และแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรทำการศึกษาเพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมว่า การปกครองของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคสมัย จนถึงพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ถือเป็นแนวคิดหลักใหญ่ในการกำหนดออกมาเป็นพระราชโบาย โครงการตามพระราชดำริต่างๆ มากกว่า 4,600 โครงการ เป็นปรากฏการณ์ที่จะทำให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ไทยในแต่ละยุคโดยมีพระพุทธรูปเป็นตัวแปรสำคัญ การที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีความศรัทธาต่อพระพุทธรูป ก็จะเป็นเหตุส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการบริหารปกครองบ้านเมือง และมักจะดำรงอยู่ในฐานะองค์อัครศาสนูปถัมภกยกย่องพระพุทธรูปให้เจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยนั้น ๆ โดยได้บำเพ็ญหลักราชธรรม 10 ประการ หรือทศพิธราชธรรม ซึ่งแต่ละพระองค์ก็ได้ทรงนำมาเป็นหลักราชจริยธรรมในการทรงงานเพื่อบริหารปกครองรัฐ ทรงอยู่ในฐานะเป็น “ธรรมราชา” คือ พระราชาผู้ทำหน้าที่ในการปกครองโดยธรรม

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดธรรมราชาในพระพุทธศาสนา
- 2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย
- 2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย

3. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในรูปแบบของการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยคือศึกษาวิเคราะห์โดยค้นคว้าในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมราชาในสังคมไทย โดยใช้ทฤษฎีสังคมวิทยาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ 5 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ทฤษฎีอรรถประโยชน์ ทฤษฎีขัดแย้ง และทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม อันเกี่ยวกับแนวคิดของพระมหากษัตริย์ใน 4 ยุคสมัย คือ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ที่ทรงอยู่ในพระราชฐานะแห่งธรรมราชา ผู้ทรงทศพิธราชธรรม โดยมุ่งทำการศึกษารูปแบบความเป็นธรรมราชาจากปรากฏการณ์นิยมของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยใน 3 ประการ คือ

- 1) รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวการจัดการเชิงพุทธ (ต้นแบบและความเชื่อมั่นที่มีต่อรูปแบบธรรมราชา)
- 2) รูปแบบการนำศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ (ศาสตร์พระราช)
- 3) รูปแบบการสื่อสารเชิงจิตวิทยามวลชนตามแนวพุทธ

เพื่อต้องการทราบว่า พระราชามหากษัตริย์ในสังคมไทยได้ทรงมีแนวคิด ทฤษฎีอุดมการณ์ หลักการ วิธีการ เป็นอย่างไรในการทรงเป็นธรรมราชา โดยจำกัดขอบเขตการศึกษาในประเด็นปลีกย่อยด้านจารีตโบราณราชประเพณี ศึกษาเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนส่งผลต่อความเป็นธรรมราชาของพระราชามหากษัตริย์ และจารีตโบราณราชประเพณีที่ทรงนำมาใช้ในการครองตน ครองงาน ครองราชย์ และทรงปกครองแผ่นดิน และศึกษาปรากฏการณ์รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย” ในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ของประเภทงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาวิเคราะห์โดยอาศัยพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในปรากฏการณ์รูปแบบแนวคิดและทฤษฎีสังคมวิทยา 5 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ 2) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน 3) ทฤษฎีอรรถประโยชน์ 4) ทฤษฎีขัดแย้ง และ 5) ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม มีการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้ในการสร้างโมเดล (Model) หรือรูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย โดยเน้นการมองในภาพรวมจากหลายมิติ หรือแง่มุมแนวคิดทฤษฎีที่มีความหลากหลายในลักษณะของสห

วิทยาการ อาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) อธิบายให้เชื่อมโยงประสานสอดคล้องกับศาสตร์ใน 3 กลุ่ม คือ 1) วิทยาศาสตร์ 2) สังคมศาสตร์ 3) มนุษยศาสตร์ ทำความเข้าใจพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย และวิเคราะห์ตีความหมายจากความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ (Interpretative) ในคุณลักษณะ 4 ด้านคือ 1. รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านกายภาพ (Physical property) 1. รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านพฤติกรรม (Behavioral property) 3. รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านจิตภาพ (Mental property) และ 4. รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านปัญญาภาพ (Intellectual property) มาเป็นกรอบประเมินคุณสมบัติของตัวบุคคลที่เป็นธรรมราชาในสังคมไทย

5. ผลการวิจัย

ในการนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบความเป็นธรรมราชา อันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยศึกษาในสังคมไทย ดังนี้

5.1 ธรรมราชาในทางพระพุทธศาสนา ที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้และการตีความหมาย (Interpretative approach) ไว้ดังนี้คือ

ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงเป็นธรรมราชาโดยปรากฏหลักฐานอยู่ในจักกวัตติสูตร ธรรมราชาสูตร และมहाปทานสูตร และในมหาหังสชาดก พระพุทธองค์ทรงเป็นต้นแบบของบุคคลผู้เป็นพระราชาแห่งธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นใหญ่ในธรรมที่ตรัสรู้ และทรงนำรูปแบบแห่งธรรมที่ทรงค้นพบไปทำการเผยแผ่แก่ชาวโลกตลอดระยะเวลา 45 พระพรรษาจนปรินิพพาน

คำว่า ธรรมราชา หมายถึง (1) ธรรมิกราช คือ พระราชาผู้ประพฤติธรรมเพื่อสร้างคามยินดีพอใจแก่ประชาชนและ (2) ธรรมาธิปไตย คือผู้ถือธรรมเป็นใหญ่และใช้ราชธรรมกำกับการใช้พระราชอำนาจในความหมายแรกธรรมราชาทรงถือว่ายศและอำนาจไม่ได้มีไว้เพื่ออวดดีทิตสมบัติคือสำหรับสร้างคามยิ่งใหญ่และประโยชน์สุขส่วนพระองค์เท่านั้นแต่ยศและอำนาจมีไว้เพื่อปรทิตปฏิบัติคือเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนจำนวนมากธรรมราชายอมรับว่าการสงเคราะห์ประชาชนเป็นธรรมคือหน้าที่ของพระองค์ดังนั้นธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายจึงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องผูกใจประชาชนด้วยราชสังคหวัตถุจักรวรรดิวัตรและทศพิธราชธรรม

ธรรมราชา คือ พระราชาแห่งธรรม พระราชาผู้ทรงธรรม เรียกเต็มว่า พระธรรมราชา หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระราชาแห่งธรรม ทรงเป็นเจ้าของธรรม เป็นใหญ่ในธรรมที่ตรัสรู้ และหมายถึงพระราชาผู้ทรงธรรม ผู้ปฏิบัติในธรรม หรือหมายถึง พระนามของพระพุทธเจ้า เพราะทรงทำให้มหาชนเกิดความยินดี และพอใจในโลกุตระธรรม 9 ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ซึ่งสภาวะเช่นนี้ มีที่ได้ชื่อว่าพระเจ้าจักรพรรดิย่อมมีสถานะที่เป็นรอง เพราะพระเจ้าจักรพรรดิถือว่าเป็นสมบัตินอก แต่ความเป็นพระพุทธเจ้านั้นถือได้ว่าเป็นสมบัตินภายในที่ประเสริฐกว่า ดังในธัมมราชาสูตรที่ว่า “พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายในโดยธรรม...” ..

5.2 ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย

1) ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยตามทฤษฎีโครงสร้าง
หน้าที่ พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์จะมีโครงสร้างหน้าที่ในบริหารปกครองประเทศที่มีปฏิสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา คือ ความเป็นธรรมาธิปไตยเป็นแกนกลางหลัก มีการสื่อสารแนวคิดแห่งธรรมราชาต่อสาธารณะและปวงพสกนิกร

2) ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยตามแนวทฤษฎีการ
แลกเปลี่ยน แต่ละพระองค์มีปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนที่ไม่เหมือนกันแล้วแต่ยุคสมัย แต่ถึงอย่างไรแนวคิดในเรื่องนี้ที่เหมือนกันก็คือแต่ละพระองค์ได้ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ปรับใช้โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความคิดให้มากระทำตามรูปแบบที่แต่ละพระองค์ได้ทรงกระทำอยู่ ดังเช่น โครงการเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงได้รับพระเกียรติยศยกย่องว่าเป็น “องค์บรมธรรมิกราช”

3) ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยตามแนวทฤษฎีอรรถ
ประโยชน์ สังคมจะอยู่ร่วมกันได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับการจัดสรรประโยชน์ ถ้าดำเนินไปได้ดี ก็จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แต่หากจัดสรรผลประโยชน์ไม่ดีจะนำไปสู่ความแตกแยกในสังคม

4) ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยตามแนวทฤษฎีความ
ขัดแย้ง มีทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ภายนอกและภายใน ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์โดยมิได้มีสายเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ แต่เป็นแบบ “อเนกชนนิกร สโมสรรสมมติ” เหมือนที่มีปรากฏในพระสูตร ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชความขัดแย้งที่เกิดจากคณะรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจในการช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนเท่าที่ควร

5) ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยตามแนวทฤษฎี
ปรากฏการณ์นิยม คือ พระมหากษัตริย์ไทยทั้ง 10 พระองค์มีปรากฏการณ์ (แรงคลใจหรือแรงบันดาลใจ) ที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน ก็จะส่งผลต่อความเป็นธรรมราชาในแต่ละพระองค์ให้มีความแตกต่างกันไปด้วย หากพระองค์ใดมีความเป็นพุทธกษัตริย์เกิดขึ้นในพระองค์เองมาก ก็จะส่งผลต่อรูปแบบของความเป็นธรรมราชาได้มาก

5.3 นำเสนอรูปแบบความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย ในด้าน
รูปธรรมและนามธรรม มี 4 รูปแบบ

1) รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านกายภาพ (Physical property) เป็น
รูปลักษณะภายนอก (รูปธรรม) ที่เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญบารมี

2) รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านพฤติกรรม (Behavioral property)
ภาวะอันส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ที่เป็นธรรมราชา จะต้องประกอบด้วยพุทธภาวะ มีกรอบแห่งศีล 5 และกุศลกรรมบถ 10 เป็นพื้นฐาน

3) รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านจิตภาพ (Mental property) ภาวะอันส่งผลต่อสภาวะจิตเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองต้องรู้จักในการรักษา ป้องกันและคุ้มครอง

4) รูปแบบความเป็นธรรมราชาทางด้านปัญญาภาพ (Intellectual property) ภาวะอันส่งผลต่อการที่จะเอาชนะหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรมนั้น ผู้ปกครองจะต้องมีความเฉลียวฉลาดในการบริหารจัดการรัฐ

นอกจากนี้ยังพบว่าขอบเขตด้านการศึกษาอันเป็นกรอบแนวคิดที่มีผลต่อรูปแบบความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย มีองค์ประกอบ 3 รูปแบบ คือ

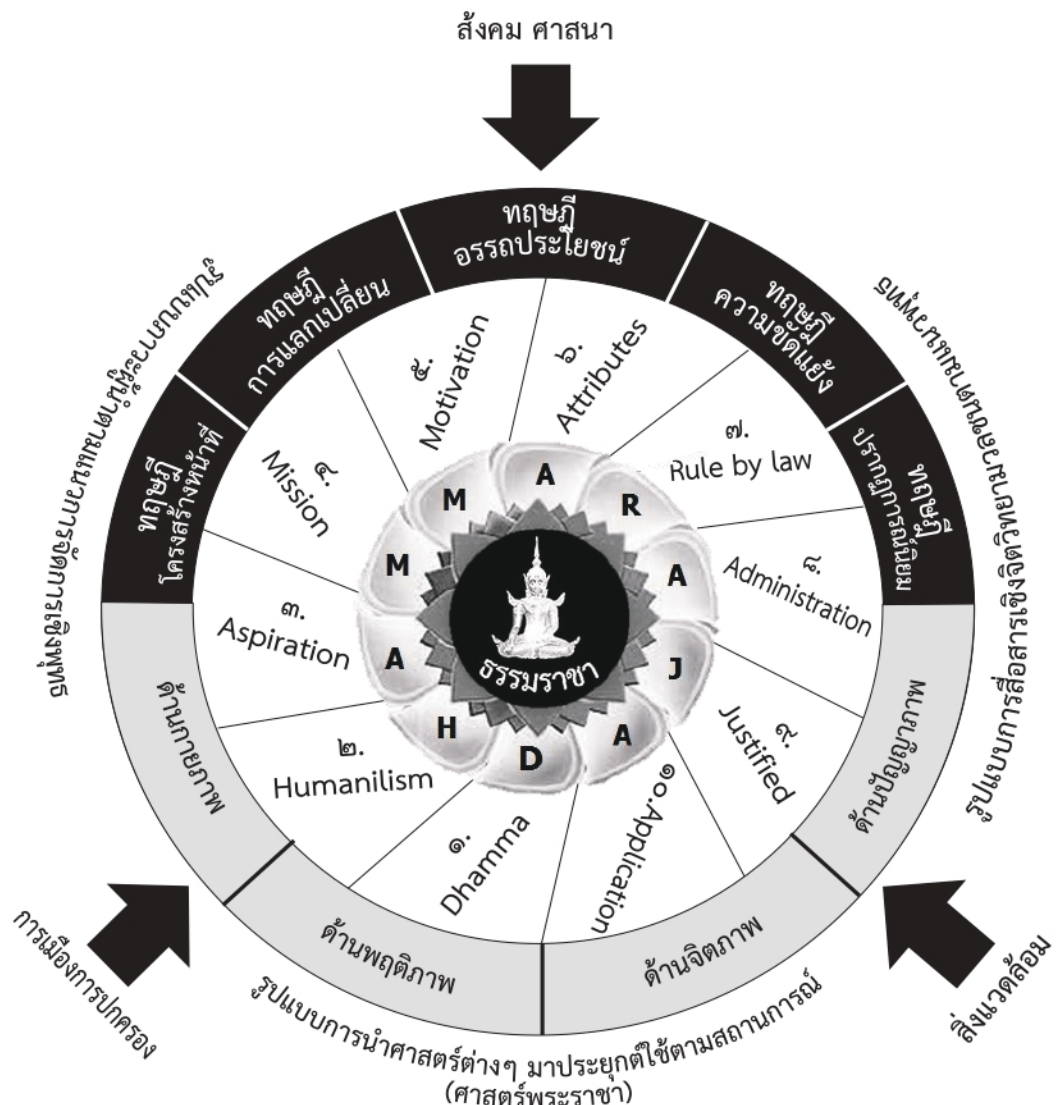
1) รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวการจัดการเชิงพุทธ (ต้นแบบและความเชื่อมั่นที่มีต่อรูปแบบความเป็นธรรมราชา) แนวคิดของพระมหากษัตริย์ไทยใน 4 ยุคสมัยมีภาวะผู้นำตามโครงสร้างหน้าที่และตามรูปแบบที่ได้ศึกษามาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา การได้รับอิทธิพลทางด้านต้นแบบธรรมราชาจากพระพุทธเจ้า และพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้เกิดประสบการณ์ทางด้านแนวคิดในเรื่องของการเป็นพุทธมามกะและการบำรุงรักษาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

2) รูปแบบการนำศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ (ศาสตร์พระราชา) จากการศึกษาพบว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชาของไทย ทุกพระองค์จะทรงมีศาสตร์ศิลปะวิทยาการพื้นฐานที่ได้ทรงรับการศึกษามาแล้วเหมือนกัน โดยเฉพาะพื้นฐานคุณธรรมจากศาสนา วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี วิชาการปกครองบ้านเมือง โดยเฉพาะศาสตร์สากล 3 กลุ่ม คือ 1) วิทยาศาสตร์ 2) สังคมศาสตร์ 3) มนุษยศาสตร์ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นธรรมราชาจะต้องทรงนำศาสตร์ต่างๆ ไปสู่กระบวนการแห่งพุทธวิทยา เข้าหาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

3) รูปแบบการสื่อสารเชิงจิตวิทยามวลชนตามแนวพุทธ พบว่ามีตัวแปรสำคัญที่ทำให้พระมหากษัตริย์พยายามจะอธิบายว่าพระองค์ทรงมีความเป็น “ธรรมราชา” ก็คือทรงทำให้มหาชนเกิดความยินดี ดังเช่นปรากฏการณ์ในแต่ละยุคสมัย ดังเช่น สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นผู้นำตามโครงสร้างหน้าที่แบบปิตุราชาธิปไตยคือพ่อปกครองลูกผสมผสานกับธรรมาธิปไตยใช้กระดิ่งร้องทุกข์เป็นสื่อสัญลักษณ์ว่าครองแผ่นดินเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากนโยบายการปกครองที่ใช้ศาสนา เป็นหลักรวมความเป็นปึกแผ่นจึงเป็นนโยบายหลักในรัชสมัยนี้ทรงปกครองบ้านเมืองเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงปกครองอินเดียให้เจริญได้ด้วยการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และสั่งสอนชาวเมืองให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมในการศึกษาแนวคิดขอบเขตด้านการศึกษาตามปรากฏการณ์นิยมกับรูปแบบความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย แสดงความเหมือนและความต่างกันนี้พบว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวที่ทรงมีรูปแบบการศึกษา

5.4 นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ได้รับอิทธิพลแนวคิดทั้งในด้านที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม พบว่ารูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นๆ ต้องปฏิบัติตามรูปแบบที่เรียกว่า DHAMMARAJA MODEL ประกอบด้วย D (Dhamma) ต้องเป็นผู้ทรงธรรม H (Humanilism) ต้องเป็นผู้สร้างสัมพันธ์ประโยชน์สุขเพื่อมหาชน A (Aspiration) ต้องเป็นผู้ทำให้อุดมรัฐพึงพอใจ M (Mission) ต้องเป็นผู้ใช้ภารกิจหลักการทำงาน M (Motivation) ต้องเป็นผู้มีปณิธานแรงจูงใจด้วยต้นแบบเสียสละ A (Attributes) ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติแห่งธรรมราชา R (Rule by law) ต้องเป็นผู้ตรากฎหมายโดยชอบธรรม A (Administration) ต้องเป็นผู้นำศาสตร์บริหารพระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน J (Justified) ต้องเป็นผู้มีความยุติธรรม A (Application) ต้องเป็นผู้นำหลักการ (แห่งธรรมราชา) ไปประยุกต์ใช้เพื่อสังคมไทย

แผนภูมิแสดงองค์ความรู้จากการวิจัยรูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย ตามปรากฏการณ์นิยมในสังคมวิทยา

ผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบ “DHAMMARAJA MODEL” โดยสรุปความหมายจากปรากฏการณ์ความเป็นธรรมราชาในด้านกายภาพ พุทธิภาพ จิตภาพ และปัญญาภาพ จากการศึกษาทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีของตะวันตกมีทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นต้น เพื่อสะท้อนภาพขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นธรรมราชาในทางธรรม พระมหากษัตริย์ที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แล้วถอดบริบทออกมาให้เห็นเค้าโครงของความเป็นธรรมราชาที่มีปรากฏการณ์อยู่ในสังคมไทย คือพระมหากษัตริย์ของไทยใน 4 ยุคสมัย (สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์) ผู้ครองทศพิธราชธรรม ทรงเป็นพระธรรมราชาโดยชอบธรรม เป็นโมเดลต้นแบบแห่งคุณธรรมของบุคคลผู้ปรารถนาหรือมีความประสงค์ที่จะเป็นธรรมราชา ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบขึ้นมาจากการศึกษาข้อมูลดังวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้ ภายใต้การอธิบายโดยอ้างอิงผ่านทฤษฎีพื้นฐานในการพัฒนาหรือแบบจำลองโมเดล ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่เรียกว่าทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่ารูปแบบธรรมราชาโมเดล นำไปประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ มีความครอบคลุมสอดคล้องและมีสัมพันธ์ผลไปในทิศทางเดียวกันกับศาสตร์ต่างๆ ได้ ทั้งที่เป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ภายใต้การอ้างอิงอธิบายผ่านทฤษฎีพื้นฐานในบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่เรียกว่าทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) คือทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีของตะวันตกมีทฤษฎีสังคมวิทยา

5.5 การนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยปัจจุบัน

การนำหลักธรรมราชาไปประยุกต์ใช้ (Application) เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมไทย เป็นพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของธรรมราชาในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่ยุคพุทธกาล และมีการส่งผ่านรูปแบบผ่านบุคคล ผ่านกาลเวลา จนมาถึงสมัยปัจจุบันซึ่งปรากฏการณ์ในสังคมเริ่มส่งผลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชา จนเกิดการรับรูปแบบจริยธรรมคุณธรรม “ธรรมาภิบาล” ของตะวันตกเข้ามา ทำให้เกิดกระแสนิยมนำรูปแบบของธรรมาภิบาลแทรกซึมไปทุกองค์กรทุกภาคส่วน ทำให้บทบาทของธรรมราชา ถูกสงวนหรือกำหนดในขอบเขตที่จำกัดสงวนไว้เพื่อการปฏิบัติของบุคคลผู้เป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น ไม่ได้ถูกนำมาให้เป็นแผนหรือนโยบายลงมาให้กับสังคมทุกระดับเหมือนกับหลักธรรมาภิบาล ที่ถูกมองว่าเป็นหลักคุณธรรมสำหรับบุคคลในสังคมทุกระดับแทน

นอกจากนี้ในการศึกษาวิจัย ยังได้พบแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยดังนี้

1) ธรรมราชาถูกมองว่าเป็นธรรมชั้นสูง ด้วยเหตุว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบธรรมราชาในทางธรรม อีกทั้งก็มีความละเอียดอ่อนในด้านคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ในคุณสมบัติอันเป็นอุดมคติธรรมทางด้านกายภาพอีกด้วย เช่น ต้องมีลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ ซึ่งมนุษย์ปุถุชนบุคคลธรรมดาไม่มี และไม่สามารถสร้างได้ เพราะลักษณะกายภาพนี้เกิดด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลบารมี

2) ธรรมราชาเป็นรูปแบบที่มีส่วนในการสร้างระบอบการปกครองที่เป็นแบบราชาธิปไตยและธัมมาธิปไตย อีกทั้งก็ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือใช้ในการสร้างอำนาจในการปกครองรัฐสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ทำหน้าที่ในการปกครองแผ่นดินเท่านั้น เพราะทรงครองธรรมด้วยทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ 4 ด้วยเหตุนี้ความเป็นธรรมราชาจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ควรแก่พระราช หรือผู้ที่พระมหากษัตริย์เท่านั้น สำหรับสามัญชนบุคคลในระดับธรรมดาไม่ควรนำมาใช้ได้เพราะเป็นหลักธรรมชั้นสูง

3) ปัจจุบันมีความนิยมในการนำหลัก “ธรรมาภิบาล” มาใช้กับสังคมไทยในระดับ มีผู้มองว่ารูปแบบธรรมราชาน่าจะเป็นอีกรูปแบบที่นำมาเป็นเครื่องมือหรือเป็นนโยบายสาธารณะเพื่อสร้าง “ภาวะผู้นำให้มีคุณธรรมตามรูปแบบธรรมราชา” โดยมีองค์กรที่พยายามนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการเพิ่มช่องทางการบริหารชาติบ้านเมืองได้ แต่ก็ไม่น่าเป็นที่ยอมรับเท่ากับธรรมาภิบาล อีกทั้งมองว่าธรรมราชาประกอบด้วยหลักธรรมหลายอย่าง เช่น ทศพิธราชธรรม 10 ข้อ จักรวรรดิวัตร 12 ข้อ ราชสังคหวัตถุ 4 ข้อ แต่ธรรมาภิบาลมีเพียงแค่ 6 ข้อ อีกทั้งก็เป็นข้อธรรมที่ประยุกต์มาทางโลก ทำให้บุคคลหรือองค์กรต่างๆ ในสังคมรู้สึกว่าเป็นการง่ายต่อการที่จะนำไปปฏิบัติมากกว่าหลักธรรมใน “ธรรมราชา”

4) บุคคลที่ถูกยกระดับให้เป็น “ธรรมราชา” จะถูกสังคมกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของสังคม เช่น พระบรมมหาราชเจ้า ซึ่งฐานะบุคคลซึ่งเป็นสามัญชน แม้นำหลักธรรมในทศพิธราชธรรมไปใช้ แต่ก็ไม่สามารถเป็นสัญลักษณ์ที่โดดเด่นหรือเป็นที่ยอมรับของสังคมได้

5) ความเป็น “ธรรมราชา” ตีตามลักษณะของชนชั้นสูงของผู้ปกครองที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชผู้ทรงธรรม ผู้ปกครองโดยธรรม การที่สังคมตีตามลักษณะนี้ จึงทำให้แนวคิดเรื่องการนำรูปแบบธรรมราชามาปรับใช้ในสังคมไทยจึงกระทำได้อย่างกว้างกว่ารูปแบบของธรรมาภิบาล ที่ทุกคนในทุกระดับของสังคมสามารถเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้รักษารักษา และธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมให้เกิดความสุขความเจริญ ด้วยเหตุนี้ ความนิยมในการนำหลัก “ธรรมราชา” มาใช้กับสังคมกว้างจึงเกิดขึ้นได้ยาก เกิดขึ้นได้เฉพาะในวงแคบๆ ของระดับสังคมชั้นสูงเท่านั้น

6) รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยได้ถูกจับตามองจากกลุ่มนักวิชาการในสังคม บางกลุ่มได้เสนอความคิดเห็นว่า พระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาในบางยุคสมัยหากมุ่งอยู่ในทางธรรมก็จะขาดความเข้มแข็ง จนเป็นเหตุให้ต้องเสียชาติบ้านเมือง ดังเช่นในสมัยสุโขทัย อีกทั้งก็มองว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงศีล จะทรงรับแบบ “ธรรมวิชัย” ไม่ทรงรับแบบ “ยุทธวิชัย” คือไม่ใช่ศัตรูเพื่อประหัตประหารกัน ก็จะเป็นเหตุให้ทำการรักษาบ้านเมืองไว้ไม่ได้ สืบเนื่องมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันก็จะมองว่าพระมหากษัตริย์ใช้ธรรมเป็นการสร้างฐานอำนาจและสร้างผลประโยชน์

7) รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย ยังเป็นเรื่องที่สังคมมองว่าเป็นเรื่องชนชั้นสูง ในระดับที่เป็นพระราช หรือพระมหากษัตริย์ ผู้ที่เป็นธรรมราชาต้องประกอบด้วยคุณธรรมใน

ระดับสูง และมีภาพลักษณ์ฐานะดุจตั้งเป็นพระจักรพรรดิมาประกอบ เป็นพระบรมธัมมิกราชาเจ้า ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในการตั้งพระนามากิโยย หรือพระปรมาภิไธย โดยปรากฏมีสร้อยพระนามไว้ โดยเฉพาะในการขึ้นครองราชย์เพื่อปกครองแผ่นดิน เช่น “จาตุรันบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ ปริณิทรธรรมิกมหาราชาธิราช” เป็นเรื่องยากที่สามัญชนบุคคลธรรมดาจะล่วงขึ้นไปได้ ในปัจจุบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชาถูกมองว่าเป็นผู้นำในธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ ซึ่งก็ส่งผลให้ความน่าเชื่อถือความนิยมในฐานะพระมหากษัตริย์ลดทอนลง ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง และอาจจะส่งผลต่อพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยต่อไปด้วยก็ได้

6. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อจะนำรูปแบบธรรมราชา มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

1) รูปแบบธรรมราชาเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวการจัดการเชิงพุทธ ควรได้รับการตีความให้เหมาะกับบริบทของสังคมไทย ไม่เช่นนั้นก็จะทำให้เกิดความเข้าใจว่า “ธรรมราชา” เป็นธรรมชั้นสูงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นต้นแบบธรรมราชาในทางธรรม และมีความละเอียดอ่อนทางด้านคุณสมบัติในความเป็นอุดมคติธรรมอีกด้วย เรื่องธรรมราชาจึงถูกมองว่าควรแก่พระราช พระมหากษัตริย์เท่านั้น สามัญชนคนธรรมดาไม่สามารถนำธรรมระดับสูงมาใช้ได้ ทั้งนี้ประชาชนยังติดในศัพท์บัญญัติที่ว่า “ราชา” คือ พระเจ้าแผ่นดิน ถ้ารูปแบบธรรมราชาในสังคมไทยได้รับการตีความให้เหมาะกับบริบทของสังคมไทยกับประชาชนคนไทยในทุกระดับชั้นได้ ภาวะผู้นำของบุคคลผู้เป็น “ธรรมราชา” ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง และมีภาพลักษณ์ของความเป็นคนดีมีศีลธรรม มีคุณธรรม ก็จะเกิดบุคคลผู้มีความปรารถนา มีปณิธานหรือได้รับแรงบันดาลใจ แรงดลใจ ต้องการที่จะเป็นธรรมราชาในสังคมไทยได้มากขึ้น เป็นการขยายรูปแบบให้เป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมระดับวงกว้างทั้งในและนอกประเทศ รวมถึงกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา

2) ควรเปลี่ยนคำว่า “ธรรมราชา” ในสังคมไทย ไปใช้คำว่า “ธรรมสำหรับผู้นำ หรือธรรมสำหรับเสริมสร้างภาวะผู้นำ” โดยเน้นความเป็นธัมมิกสังคมนิยม คือ ตัวผู้นำในสังคมต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม เป็นการเพิ่มช่องทางโอกาสของการทำความดี ให้สังคมได้เห็นความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือช่วยในการบริหารปกครองและกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะ

3) ส่งเสริม สนับสนุน ปรองดองให้มีการนำเอารูปแบบธรรมราชาหรือศาสตร์พระราช ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้มากยิ่งขึ้น เช่น มีการจัดอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ในเรื่องของธรรมราชาแก่ผู้นำทุกระดับและบุคคลทั่วไป และควรมีบุคคลตัวอย่างที่เป็นสามัญชนบุคคลธรรมดาที่อยู่ในฐานะภาวะผู้นำแบบธรรมราชาให้เป็นปรากฏการณ์ในสังคมทุกระดับและทุกรูปแบบ ในองค์กร สถาบัน และหน่วยงาน อีกทั้งรัฐบาลก็ควรส่งเสริมจัดมอบรางวัลคุณความดี เพื่อให้เกิดความภูมิใจแก่บุคคลผู้บำเพ็ญตนเป็นธรรมราชาที่ดี ซึ่งจะทำให้เกิดกระแสภาวะผู้นำแบบธรรมราชาในสังคมไทยท่ามกลางวิกฤติของสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

4) มีรูปแบบการเผยแพร่แนวคิดธรรมราชา ด้วยการสื่อสารเชิงจิตวิทยามวลชนตามแนวพุทธ มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อทุกช่องทางเพื่อเผยแพร่หลักการแนวคิด รูปแบบธรรมราชา หรือธรรมสำหรับผู้นำไปในทุกองค์กร ทุกหน่วยงาน

5) ควรส่งเสริมการนำรูปแบบธรรมราชาไปใช้ในสังคมควบคู่กับหลักธรรมาภิบาล เพื่อกระตุ้นให้ผู้นำทุกระดับสังคมได้มีความคิดเห็น ก้าวไกล ไปในทิศทางแนวเดียวกัน ดังเช่นรูปแบบ DHAMMARAJA MODEL โดยผนวกเข้ากับหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ

บรรณานุกรม

- กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน). จุลศักราช 1128 ถึง 1144, 2472.
- กรมศิลปากร. (2526). *จารึกสมัยสุโขทัย กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทยพุทธศักราช 2526*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
- คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2551). พระบรมธรรมมิกราชา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชะม้อย คุณพล. (2553). การศึกษาวิเคราะห์เชิงพุทธจริยธรรมการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ปรากฏในไตรภูมิวินิจยยกถา. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดร.สุทิตี ขัตติยะ, วิไลลักษณ์ สุจิตตานนท์. (2554). *แบบแผนการวิจัยและสถิติ*. กรุงเทพฯ: บจ. ประยูรวงศ์พันธ์ตั้ง.
- นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2556). “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก”. *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีธมโม). (2553) “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”. *รายงานวิจัย*. ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, MCU RS 610654033.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1/ยุค), พิมพ์ครั้งที่ 23, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด.
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. (2547). “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี*. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. 2500. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุเทพ พรหมเลิศ. (2553). “ศึกษาวิเคราะห์สังคมการเมืองในจกกวัดติสุตฺร”. *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อำนวย วีรวรรณ. (2555). “พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา” กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.

Bertil Lintner. *Blood Brothers: The Criminal Underworld of Asia*. Macmillan Publishers. ISBN 1403961549.

Blumer, Herbert (1966). *Sociological Implications of the Thought of George Herbert Mead*. *American Journal of Sociology*. 71 (5) March 1966.

Chris Baker. Pasuk Phongpaichit. *A History of Thailand*. Cambridge University Press. ISBN 0521816157.

Glaser, B. and Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*, Hawthorne NY: Aldine.